

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО

Хмельова І.Є.

студентка,

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВІ РАМКИ ЛЮДСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ: МІСЦЕ ГЕНОЦИДУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Історію людства можна уявити у вигляді товстої книги, перші сторінки якої наповнені малюнками первісної людини, наступні – нагадують старовинний літопис, а останні – вже являють собою надрукований текст. Ця книга символізує той поступ, який пройшло людство у своєму розвитку, і ту надзвичайну еволюцію знання, без якої неможливо уявити нашу цивілізацію. В той же час, наскрізною ідеєю всієї книги є намагання людини гуманізувати соціальні відносини, а закономірністю, яка знаменує перехід до кожної нової сторінки чи глави, є поступове визнання життя людини найвищою соціальною цінністю. Втім, така закономірність, на жаль, не позбавила цю книгу історії темних сторінок, одна з яких – злочин геноциду. Але досягненням міжнародного співтовариства стало те, що ці сторінки однозначно сприймаються як негативні події, які не мають повторитися і винуватці яких повинні понести відповідальність.

Чи знав Рафаель Лемкін, який на початку 1940-х років рішуче надав однозначну характеристику жахливим діям, що забрали життя мільйонів людей, і який став автором терміну «геноцид», наскільки великий вклад він робить у світову історію? Звісно, він не міг передбачити майбутнє, але його незламна віра у правильність і значущість власних переконань не ставить під сумнів той факт, що він не розглядав концепцію геноциду як виключно науковий чи доктринальний доробок. Рафаель Лемкін був переконаний, що зможе зробити внесок у недопущення повторення жахів геноцидів минулого, і він ще раз довів: одна людина здатна власною волею розпочати нову, якісно відмінну від попередньої главу світової історії.

Ще за життя Рафаеля Лемкіна розпочалася дискусія про те, чи справді запровадження поняття «геноциду» і визнання його злочином може досягти першочергової мети, а саме відвернення подібних подій і примирення різних соціальних груп. Такі суперечки існували як в політичних колах (наприклад, противниками даного поняття були сенатори південних штатів США), так і серед науковців (зокрема, Герш Лаутерпахт мав побоювання, що концепція геноциду на практиці може лише ще більше протиставити одну суспільну групу іншій, що створить небезпеку загострення існуючих суперечностей) [1]. Такі сумніви на рівні теоретичних досліджень зустрічаються і дотепер, але сучасне міжнародне право обрало для свого розвитку шлях, запропонований

Рафаелем Лемкіним. Першим кроком стала Конвенція про запобігання та покарання злочину геноциду 1948 року, а рішучу крапку у дискусії поставив Римський статут Міжнародного кримінального суду, який ще раз засвідчив: геноцид є міжнародним злочином з унікальними, притаманними лише йому характеристиками. Адже очевидним є той факт, що геноцид має на меті не просто вбивство людей, а цілеспрямоване знищення групи, спільноти як цілого. Сам Рафаель Лемкін, характеризуючи злочини радянського режиму проти українців як геноцид, визначав, що «це не просто справа масового вбивства». Більш того, «цей метод несе із собою невимовні страждання мільйонам людей», хоча навіть без таких страждань знищення культур і націй, які на думку Рафаеля Лемкіна складають основу цивілізації та прогресу, не можна було не вважати злочином [2].

Поняття, яке з'явилося у книзі історії людства виключно завдяки ініціативі одної людини, в подальшому пройшло шлях стрімкого розвитку: від офіційного впровадження Конвенцією 1948 року до застосування міжнародними кримінальними трибуналами, використання в Римському статуті, визнання Міжнародним судом ООН (зокрема, справа Боснія та Герцеговина проти Сербії і Чорногорії). Якщо спочатку сам термін «геноцид» по-різному сприймався науковою спільнотою, сьогодні можна однозначно стверджувати, що він не лише виправдав власне первинне завдання, але і став своєрідним фундаментом для розвитку інших концепцій у міжнародному праві. І тут мова йде не лише про його подальшу деталізацію, яка проявилась, зокрема, і в понятті «екоциду». Важливим є те, що надзвичайно смілива на той час ініціатива Рафаеля Лемкіна надихнула юристів-міжнародників і громадських діячів на створення нових концепцій. Наприклад, природоохоронні організації і деякі дослідники, включно з Нобелівським лауреатом Башевісом Зінгером, намагаються провести паралелі між характерними ознаками геноциду і негуманним ставленням людей до тварин, що в подальшому може вдало інтерпретуватися міжнародним правом захисту навколишнього середовища. А юрист-міжнародник Сергій Саяпін, як відповідь на російську агресію проти України і неефективність сучасної міжнародної системи у протистоянні даному нечуваному порушенню міжнародного права, запропонував запровадити злочин «патріациду» [3]. При цьому сам термін Сергій Саяпін створив за лінгвістичною аналогією з «геноцидом», запозичивши у Рафаеля Лемкіна і деякі сутнісні елементи поняття. Таким чином, геноцид як юридична новела не лише отримав суттєвий розвиток, але і сприяв створенню інших, досить неочікуваних концепцій у міжнародному праві. Не можна заперечити, що в епоху, коли великого значення набув захист колективних прав, а міжнародне співтовариство деякими науковцями розглядається як окремий суб'єкт, засудження злочину геноциду є інтегральною складовою сучасного міжнародного права.

Для того, щоб геноцид ніколи не повторився у майбутньому, важливими є дві складові. Перш за все, це невідворотна відповідальність (як індивідуальна кримінальна, так і відповідальність держав) за даний злочин. І ця складова ефективно забезпечується сучасним міжнародним правом. По-друге, це однозначне і безумовне визнання всім міжнародним

співтовариством подій, які відповідають характеристикам даного явища, в якості геноциду, і засудження режимів та особистостей, причетних до їхнього здійснення. На жаль, сьогодні дана складова не реалізована, що пояснюється як значною вагою політичного елемента в такому процесі, так і переважанням диспозитивності в міжнародно-правовому регулюванні, відсутністю на міжнародній арені наддержавних органів, які б нівелювали державний суверенітет у питаннях, важливих для людства в цілому. І ця особливість суттєво відчувається, зокрема, і Україною, адже Голодомор і досі визнається геноцидом не всіма світовими державами.

Звісно, міжнародного права недостатньо, щоб стовідсотково унеможливити повторення геноциду. Але беззаперечним є той факт, що міжнародне право як регулятор суспільних відносин на сьогодні значно зменшує можливості та вірогідність вчинення злочину геноциду, і величезна заслуга у цьому належить Рафаелю Лемкіну.

Людство ніколи не зможе викреслити зі сторінок власної історії жахливі і ганебні сторінки, пов'язані з геноцидом. Але в наших силах власноруч не додати до їхнього переліку нові. А для цього важливо не лише шукати правових шляхів для ефективного запобігання даному злочину, але і зберігати пам'ять як про страшні події минулого, так і про тих осіб, які зробили неоціненний внесок у те, щоб нові сторінки історії людства ніколи не розповідали про жахливе горе жертв геноциду.

Список використаних джерел:

1. Interview: Does The Legal Concept Of Genocide Exacerbate Ethnic Conflicts? [Електронний ресурс] // Radio Liberty. – Режим доступу: <http://www.rferl.org/content/interview-philippe-sands-genocide-crimes-against-humanity/24932784.html>.
2. Радянський геноцид в Україні [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1349371.html>.
3. Саяпин С. Патриацид. Преступление против Украины [Електронний ресурс] / С. Саяпин. – Режим до-ступу: <http://glavcom.ua/articles/22090.html>.